

Анотація. В статье рассмотрены основные виды государственной поддержки субъектов малого предпринимательства для обеспечения их устойчивого развития и дальнейшего функционирования. Подробно раскрыты главные принципы государственной политики в сфере развития малого и среднего предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: государственная поддержка, субъекты малого предпринимательства, развитие, финансовая поддержка.

Summary. This clause describes the main types of state support of small business to ensure their sustainable development and subsequent operation. Also disclosed in detail the main principles of state policy in the sphere of small and medium business in Ukraine.

Key words: state support, small businesses, development, financial support.

УДК 338.48

Колосінська М. І.

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри туризму та економічної теорії
Буковинського державного фінансово-економічного університету*

Колосінський Є. Ю.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Kolosinska M. I.

*PhD in Economic Sciences, Lecturer
Bukovyna State University of Finance and Economics*

Kolosinskyi I. Y.

*PhD in Economic Sciences, Lecturer
Chernivtsi Trade and Economics Institute
of Kyiv National Trade and Economics University*

СИСТЕМА СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ КРАЇНИ

THE SYSTEM OF STATISTICAL INDICATORS TO MEASURE THE COUNTRY'S TOURISM INDUSTRY

Анотація. У статті доводиться доцільність систематизації та вдосконалення системи показників для потреб статистичного аналізу стану та розвитку туристичної сфери в країні. Запропоновано та обґрунтовано поділ системи статистичних показників оцінки туристичної сфери на п'ять груп: показники обсягів та напрямів туристичних потоків, показники економічної ефективності туризму, показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери, показники оцінювання стану туристичної інфраструктури та показники розвитку туристичної сфери на національному рівні.

Ключові слова: показники, система показників, статистика туризму, туризм, туристична сфера.

Вступ та постановка проблеми. У наші дні туризм набув не просто масового характеру, а став по праву однією з провідних, високоприбуткових і найбільш динамічних сфер світового господарства. Специфіка туризму, як галузі економіки, полягає в тому, що вона об'єднує усередині себе цілий ряд галузей, таких як: транспорт, зв'язок, готельне господарство, банки, сферу розваг тощо. У деяких державах, туризм є однією з найважливіших статей зовнішньоекономічної та внутрішньогосподарської діяльності. Становлення загальносвітового туристського ринку супроводжується потужними процесами транснаціоналізації, які знаходять вираження в міжнародному

переплетенні приватних капіталів, посиленні зв'язків між монополіями різних країн і в широкому розвитку транснаціональних компаній у сфері туристичного бізнесу. На сьогодні туризм є однією із найбільш прибуткових галузей світової економіки. Водночас із розвитком туристичної сфери як феномена XXI ст. зростає потреба у статистичному забезпеченні туристичного господарства. З огляду на вищесказане визначення показників статистики туризму, взаємозв'язків між ними та порядку їх розрахунку має важливе значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи літературні джерела, доцільно відмітити, що А. Сараєв

[5] виділяє три групи показників: показники моніторингу туристичного ринку, показники оцінення економічної ролі туризму та показники, що характеризують туристичні ресурси. При цьому Г. Яковлев [7] відокремлює показники оцінення ефективності трудових ресурсів, фінансових результатів туристичного підприємства, економічної ефективності туризму, а також макроекономічні показники, що визначаються на основі системи національних рахунків. Слід відзначити методику розрахунку обсягів туристичної діяльності, затверджену в 1998 р. [4], що узагальнила національну систему показників туризму (іноземний, зарубіжний, внутрішній туризм, екскурсійна діяльність, туристична індустрія, зайнятість у туризмі, економічні показники туризму) та методику їх розрахунку.

Ці дослідження відіграли важливу роль у статистичному забезпеченні туристичної діяльності, але водночас потребують удосконалення відповідно до сучасних умов функціонування національного туристичного ринку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні існує величезна кількість інформації на ринку, яка може бути використана різними елементами для власних потреб. Однак виникає необхідність в обробці інформації та виявленні актуальних даних, що потребує визначення основних показників статистики туризму, взаємозв'язків між ними та порядку їхнього розрахунку.

Метою статті є систематизація та вдосконалення системи показників для потреб статистичного аналізу стану та розвитку туристичної сфери в країні.

Результати дослідження. Початок систематичному обліку туристичних потоків було покладено в першій половині ХХ ст. Збір та обробка відомостей здійснювалися в інтересах національної безпеки, контролю за міграційними процесами та дотриманням норм законодавства про оподаткування. Таким чином, туристські цілі обліку відходили на задній план: туристів ураховували разом з іншими особами, не виділяючи як особлива категорія. Новий етап у розвитку статистики туризму настав після Другої світової війни. Країни почали розвивати сферу туризму, покладаючи на неї великі надії, пов'язані з активізацією платіжного балансу, досягненням фінансової рівноваги і, врешті-решт, довгостроковим економічним підйомом. Починаючи з другої половини ХХ ст. масовість міжнародних подорожей відвела туризму перше місце в економіці більшості країн. У результаті виникла гостра необхідність в обліку, прогнозуванні та плануванні подорожей і туризму в цілому. Методи визначення та обліку показників, що застосовувалися раніше, все більше застарівали в період становлення туризму як галузі.

Збільшення обсягу та економічного значення туризму зумовив постійне вдосконалення його статистичного обліку. Актуальність останнього не зменшилася у зв'язку з динамічними процесами трансформації, що відбуваються у туристичній сфері.

Система показників статистики у туристичній сфері – це сукупність взаємопов'язаних числових характеристик статистичних показників, які всебічно характеризують стан і розвиток процесів та явищ туристичного господарства у відповідних умовах часу та регіону (світу, країни, області, міста тощо) [2, с. 241]. Важливим аспектом дослідження розвитку туристичної сфери є визначення сукупності показників, які зображають кількісний обсяг реалізації туристичних послуг та їх якісний складник. Систему показників розвитку сфери туризму для країни, на основі опрацьованих літературних джерел та власних узагальнень, на нашу думку, слід поділити на такі групи:

- показники обсягів та напрямів туристичних потоків;
- показники економічної ефективності туризму;

- показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери;

- показники оцінення стану туристичної інфраструктури;

- показники розвитку туристичної сфери на національному рівні [3, с. 485; 2, с. 242].

Розглянемо детальніше кожну з груп показників. Показники обсягів та напрямів туристичних потоків. Туристичний потік – це постійне прибуття туристів у країну або виїзд за кордон за певний період. Обсяг туристичних потоків характеризується такими показниками, як загальна кількість туристів, кількість туроднів, середній термін перебування туристів у країні. Загальна кількість туристів складається з:

а) кількості іноземних (в'їзних) відвідувачів ($Ki^{відвч}$), яку складають іноземні (в'їзні) туристи та іноземні (в'їзні) одноденні відвідувачі [1]:

$$Ki^{відвч} = Ki^{тур} + Ki^{одно ден}, \quad (1)$$

де: $Ki^{тур}$ – кількість іноземних (в'їзних) туристів;

$Ki^{одноден}$ – кількість іноземних (в'їзних) одноденних відвідувачів.

$$Ki^{тур} = Ki^{слж} + Ki^{орг} + Ki^{прв}, \quad (2)$$

де: $Ki^{слж}$ – кількість іноземних (в'їзних) туристів, які виїжджали в Україну з метою службової поїздки;

$Ki^{орг}$ – кількість іноземних (в'їзних) туристів, які виїжджали в Україну з метою організованого туризму;

$Ki^{прв}$ – кількість іноземних (в'їзних) туристів, які виїжджали в Україну з метою здійснення приватної поїздки.

Кількість іноземних (в'їзних) одноденних відвідувачів ($Ki^{одноден}$) складають іноземні (в'їзні) відвідувачі, які не здійснюють жодної ночівлі у засобах розміщення відвідуваного місця.

б) кількості зарубіжних (виїзних) відвідувачів ($Kз^{відвч}$), яку складають зарубіжні (виїзні) туристи та зарубіжні (виїзні) одноденні відвідувачі [1]:

$$Kз^{відвч} = Kз^{тур} + Kз^{одноден}, \quad (3)$$

де: $Kз^{тур}$ – кількість зарубіжних (виїзних) туристів;

$Kз^{одноден}$ – кількість зарубіжних (виїзних) одноденних відвідувачів.

$$Kз^{тур} = Kз^{слж} + Kз^{орг} + Kз^{прв}, \quad (4)$$

де: $Kз^{слж}$ – кількість громадян України, які виїжджали за кордон у службову поїздку;

$Kз^{орг}$ – кількість громадян України, які виїжджали за кордон у організовану туристичну поїздку;

$Kз^{прв}$ – кількість громадян України, які виїжджали за кордон у приватну поїздку.

$$Kз^{одноден} = Kз^{обслуг}, \quad (5)$$

де: $Kз^{обслуг}$ – кількість громадян України, які виїжджали за кордон у якості персоналу, що обслуговує, і не здійснювали жодної ночівлі в засобах розміщення за кордоном.

в) кількості внутрішніх туристів ($Kв$), яку складають громадяни в Україні, які здійснюють поїздки Україною за межі їх звичайного середовища, але в межах України терміном, що не перевищує 12 місяців, і які здійснюють щонайменше одну ночівлю у відвідуваному місці [1]:

$$Kв = Kв^{гом} + Kв^{сан} + Kв^{прв} + Kв^{фим}, \quad (6)$$

де: $Kв^{гом}$ – кількість громадян України, які були обслуговані готелями та іншими об'єктами для короткотермінового проживання протягом певного періоду;

$Kв^{сан}$ – кількість громадян України, які були обслуговані санаторно-курортними закладами протягом певного періоду;

$Ke^{пр}$ – кількість громадян України, які були обслуговані на базі приватних засобів розміщення протягом певного періоду;

$Ke^{дін}$ – кількість дітей та підлітків, обслугованих в дитячих оздоровчих закладах протягом певного періоду.

г) кількості екскурсантів (Ke), яку складає сума числа осіб, яким були надані екскурсійні послуги суб'єктами туристичної діяльності ($Ke^{опз}$) та числа відвідувачів музеїв ($Ke^{мз}$) [1]:

$$Ke = Ke^{опз} + Ke^{мз}, \quad (7)$$

З метою розрахунку кількості туроднів ($КД$) необхідно перемножити кількість відвідувачів на середню тривалість (у днях) перебування одного туриста в країні.

$$КД = ЧТ \cdot T, \quad (8)$$

де: $ЧТ$ – чисельність туристів;

T – середня кількість днів, проведених в країні одним туристом.

Варто зауважити, що дані про кількість туроднів є важливими під час планування суспільної інфраструктури та матеріально-технічної бази туризму. Тому ця інформація найбільш важлива для фахівців туристичної сфери.

За наявності всіх наведених даних можна оцінити передбачувані туристичні витрати, тобто другу групу показників – показники економічної ефективності туризму. Слід зауважити, що цей показник є відносним, оскільки статистичні дані з таких показників, як правило, є прихованими, а кількість грошей, витрачених під час відпочинку, часто не занотовується туристом. Але все ж таки для більшості сумарні витрати тих, хто подорожує, є найбільш зрозумілим показником. Величина сумарних туристичних витрат у країні визначається так [3, с. 486]:

Таблиця 1

Показники розвитку туристичної сфери на національному рівні

Назва показника	Призначення показника	Алгоритм розрахунку
1. Частка туризму в макроекономічних показниках країни: 1.1. Валовому внутрішньому продукту	Характеризує внесок туризму в економіку країни: - частку обсягу послуг туристичних підприємств у складі валового суспільного продукту	$Ч_{ввп} = \frac{ОП_{тп}}{ВВП} \times 100,$ де $Ч_{ввп}$ – частка туризму у валовому внутрішньому продукті країни, %; $ОП_{тп}$ – обсяг послуг, наданих туристичними підприємствами країни за мінусом імпорту, грн; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт країни, грн
1.2. Доходах від експорту	- частку доходу (виручки) турпідприємств у складі доходів країни від експорту, грн	$Ч_{де} = \frac{Дін}{ДЕ} \times 100,$ де $Ч_{де}$ – частка туризму у доходах від експорту, %; $Дін$ – доходи від реалізації туристичних послуг іноземним туристам, грн; $ДЕ$ – доходи від експорту туристичних послуг, грн
2.1. Частка експорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту послуг	Показує частку експорту туристичних послуг у складі експорту послуг країни	$Ч_{етп} = \frac{Е_{тп}}{Е_{п}} \times 100,$ де $Ч_{етп}$ – частка експорту туристичних послуг у загальному експорті послуг, %; $Е_{тп}$ – експорт туристичних послуг за звітний період, грн; $Е_{п}$ – експорт послуг за звітний період, грн
2.2 Частка імпорту туристичних послуг у загальному обсязі імпорту послуг	Показує частку імпорту туристичних послуг у складі імпорту послуг країни	$Ч_{ітп} = \frac{І_{тп}}{І_{п}} \times 100,$ де $Ч_{ітп}$ – частка імпорту туристичних послуг у загальному імпорті послуг, %; $І_{тп}$ – імпорт туристичних послуг за звітний період, грн; $І_{п}$ – імпорт послуг за звітний період, грн
3. Сальдо платіжного балансу зі статті «Подорожі»	Характеризує перевищення експорту над імпортом туристичних послуг	$СПБТ = ОП_{іт} - ОП_{зт},$ де $СПБТ$ – сальдо платіжного балансу країни зі статті «Подорожі», грн; $ОП_{іт}$ – обсяг послуг, реалізованих іноземним туристам, грн; $ОП_{зт}$ – обсяг послуг, реалізованих зарубіжним туристам, грн
4. Темпи зростання платежів туристичних підприємств до бюджету	Показує динаміку податкових надходжень до бюджетів різних рівнів від туристичних підприємств	$Т_{зр} = \frac{ПН_{зв}}{ПН_{м}} \times 100,$ де $Т_{зр}$ – темп зростання обсягу надходження платежів до бюджету туристичних підприємств, %; $ПН_{зв}$ – обсяг податкових надходжень туристичних підприємств до бюджету у звітному періоді, грн; $ПН_{м}$ – обсяг податкових надходжень туристичних підприємств до бюджету у минулому періоді, грн
5. Рівень зайнятості населення в туристичній сфері	Характеризує частку працівників, зайнятих у туристичній сфері, в загальній чисельності працюючих у країні	$Ч_{з} = \frac{Ч_{т}}{Ч_{заг}} * 100,$ де $Ч_{з}$ – рівень зайнятих у туристичній сфері, %; $Ч_{т}$ – чисельність зайнятих у туристичній сфері, осіб; $Ч_{заг}$ – загальна чисельність зайнятих у галузях економіки країни, осіб

Джерело: побудовано автором на основі [6]

$$CB_T = CT \cdot \overline{BT}, \quad (9)$$

де: CB_T – сумарні туристичні витрати;

\overline{BT} – середні витрати туриста на добу.

До показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери належать:

– обсяг наданих туристичних послуг (Отп);

– обсяг туристичних послуг на одного туриста ($Отп1 = Отп/Кт$);

– витрати пов'язані з наданням туристичних послуг ($Вт$);

– чистий прибуток (збиток) (ЧП (З)т);

– коефіцієнт покриття витрат ($Кп = Отп/Вт$);

– коефіцієнт окупності витрат ($Ко = Вт/Отп$);

– рентабельність послуг ($P = Отп/ЧП (З)т$).

Показники оцінення стану туристичної інфраструктури доцільно поділити на дві підгрупи:

1. Показники, що оцінюють обсяг туристичних ресурсів.

2. Показники, що характеризують стан і розвиток матеріально-технічної бази сфери туризму, визначають її потужність у певній країні.

Серед основних показників, щодо оцінення обсягу туристичних ресурсів виділяємо:

– кількість об'єктів природних т.р. (Птр): ландшафтні (кліматичні, рельєфу, біотичні, водні), бальнеологічні (лікувальні грязі, мінеральні фонди);

– кількість об'єктів історико культурних т.р. (Ктр): археологічні, архітектурні, історії та культури, техногенні,

– кількість об'єктів туристичної інфраструктури (Ітр): туристичні підприємства, готелі санаторно-курортні заклади, садиби зеленого туризму, транспортні перевізники тощо.

До другої групи належать:

– ліжковий фонд готелів, санаторіїв, будинків відпочинку та інших місць розміщення туристів;

– кількість місць на підприємствах харчування туристів, що обслуговують;

– кількість місць на підприємствах розваг (аквапарки, театри тощо), відведених для туристів, тощо.

Потужність ліжкового фонду визначається за такою формулою [3, с. 486]:

$$ПЛФ = ЧКр \cdot 365 + ЧТс \cdot Тс, \quad (10)$$

де: $ПЛФ$ – потужність ліжкового фонду, од.;

$ЧКр$ – кількість ліжко-місць цілорічного використання;

$ЧТс$ – кількість ліжко-місць сезонного використання;

$Тс$ – кількість днів сезонного використання.

Окремо варто виділити показники, що характеризують стан і розвиток туристичної сфери на національному рівні. На цьому рівні прийнято використовувати абсолютні та відносні економічні показники. Останні співвідносять з показниками, що вимірюють обсяги національного виробництва суспільного продукту. Показники розвитку туристичної сфери на національному рівні та методику їх розрахунку подано у табл. 1.

Отже, оцінення економічної ефективності та соціальної важливості розвитку туристичної сфери здійснюється у відповідних сукупних базових показниках, визначених і розрахованих спеціально, оскільки у міжнародному класифікаторі видів економічної діяльності та Національному класифікаторі України: Класифікація видів економічної діяльності (ДК 009-2010) туризм не визначений як окремий вид економічної діяльності, а лише як розділ у відповідній секції, позначений через діяльність туристичних підприємств.

Зауважимо, що вагомість туристичної сфери для національної економіки нечітко визначена, оскільки в загальному обсязі спожитих у певному періоді товарів і послуг (а також окремо за кожною з галузей економіки) неможливо виділити ту їх частку, яка припадає на споживання туристів (туристське споживання), тобто забезпечене лише завдяки туристичній діяльності та залежить від грошових витрат туриста. Практично неможливо із загальної кількості продажів виділити частку товарів або послуг, придбаних туристами (наприклад, обсяг спожитих туристами продуктів харчування чи послуг зв'язку). Ці питання частково вирішуються завдяки розрахункам на підставі наявної статистичної інформації, експертних оцінок, виходячи з нормативів споживчих витрат туристів.

Висновки. На основі проведеного дослідження виділено п'ять основних груп показників, що можуть використовуватись для комплексного статистичного аналізу туристичної діяльності з метою аналізу стану та визначення економічної ролі туризму на рівні країни чи регіону. Отже, перелічені показники характеризують вплив туристичної сфери на розвиток країни. Досягнення нормативних значень показників та їх перевищення проявляються у притоці валюти, створенні нових робочих місць, поліпшенні інфраструктури тощо, характеризуючи зростання конкурентоспроможності туристичної сфери, а отже, національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Колесник О. Система показників статистики туризму / О. Колесник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1914/1/56.pdf>.
3. Школа І. Менеджмент туристичної індустрії / І. Школа. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.
4. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності: Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного Комітету статистики України від 12 листопада 2003 р. № 142/394 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
5. Сараев А. О показателях статистики туризма // Вопросы статистики. – 2007. – № 9. – С. 39–43.
6. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: [монографія] / Т. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доп. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.
7. Яковлев Г. Экономика и статистики туризма: [учеб. пособие] / Г. Яковлев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во РДЛ, 2004. – 376 с.

Аннотация. В статье доказывается целесообразность систематизации и совершенствования системы показателей для проведения статистического анализа состояния и развития туристической сферы в стране. Предложено и обосновано разделение системы статистических показателей развития сферы туризма на пять групп: показатели объемов и направлений туристических потоков, показатели экономической эффективности туризма, показатели эффективности туристической деятельности на уровне предприятий сферы, показатели оценки состояния туристической инфраструктуры и показатели развития туристической сферы на национальном уровне.

Ключевые слова: показатели, система показателей, статистика туризма, туризм, туристическая сфера.

Summary. The article proves feasibility of organizing and improving the system of indicators for the purposes of statistical analysis of state and development of tourism industry in the country. Grounded system of statistical indicators of tourism for the country into five groups: indicators of volumes and directions of tourist flows; indicators of economic efficiency of tourism; performance of tourism activities at the enterprise level field; performance assessment of tourism infrastructure and indicators of tourism development at the national level.

Key words: indicators, metrics, statistics of tourism, tourism, tourism industry.

УДК 338.45

Копецька Ю. О.

*аспірант кафедри екологічного менеджменту та підприємництва
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Kopetska Yu. O.

*PhD Student of the Department of Environmental Management and Business
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЯК СКЛАДОВІ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

ESSENSE, MAIN TYPES AND CLASSIFICATION OF ENERGY RESOURCES AS A PART OF PRODUCTION POTENTIAL OF AN ENTERPRISE

Анотація. У статті проаналізовано погляди вітчизняних та зарубіжних учених на визначення та класифікацію основних видів енергетичних ресурсів, які розглядаються як складові виробничого потенціалу підприємства. Уточнено визначення деяких термінів, проведено порівняльну характеристику існуючих підходів та запропоновано узагальнену класифікацію енергоресурсів. Проаналізовано сутність понять «потенціал», «ресурсний потенціал», «виробничий потенціал». Запропоновано формулу для визначення величини виробничого потенціалу підприємства.

Ключові слова: енергетичні ресурси, класифікація енергетичних ресурсів, виробничий потенціал підприємства, ресурсний потенціал підприємства.

Постановка проблеми. Забезпеченість енергоресурсами та їх раціональне використання є необхідною умовою виробництва та ефективного господарювання підприємств. Насамперед необхідно чітко визначити категоріальний апарат та основні види енергетичних ресурсів як об'єктів витрат підприємства, оскільки це важливо для дослідження їх сутності. За умови побудови ефективної системи контролю, моніторингу та управління енергетичні ресурси можуть стати джерелом економії, зниження собівартості продукції, зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище та підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів сутності та видів енергетичних ресурсів присвячено низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, різні підходи до трактування та класифікації енергоресурсів розглянуті у працях В.А. Агєєва, Б. Анталя, Р.І. Арнова, П. Мондаля, Н.М. Мхитяряна, С.В. Нарасєвського, С.І. Петронова, М.Д. Рабінювича [1–8] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на актуальність питань раціонального використання енергоресурсів на підприємствах та численні дослідження в цій сфері, серед науковців та в законодавчих актах і досі спостерігається суперечливість трактувань основних понять та невизначеність щодо класифікації енергетичних ресурсів у кон-

тексті їх місця та ролі у формуванні виробничого потенціалу підприємства.

Мета статті полягає в удосконаленні класифікації енергетичних ресурсів, уточненні трактування та розгляді основних видів енергетичних ресурсів, а також в їх групуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З економічної точки зору під ресурсами підприємства розуміється сукупність окремих елементів, які прямо чи опосередковано беруть участь у процесі виробництва. В.Д. Базилевич, розглядаючи фактори суспільного виробництва, виділяє сім основних ресурсів: працю, капітал, землю, науку, інформацію, екологію і підприємницькі здібності [9, с. 123]. Особливість категорії «ресурси» полягає в тому, що в процесі використання вони набувають форми факторів виробництва, тобто стають продуктивними силами. Зазвичай виробничі ресурси поділяють на матеріальні, людські (трудові), фінансові та природні, а інколи окремо виділяють інформаційні та підприємницькі.

У сучасних умовах для підвищення ефективності виробництва все більшої важливості набуває раціональне використання ресурсів, зокрема енергетичних. У зменшенні обсягів використання енергоресурсів, зниженні енергоємності виробництва криється значний резерв підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва. За умови ефективного управління енергетичні ресурси можуть розглядатись як найважливіша складова частина виробничого потенціалу підприємства.